

ХАРЬЯЛАН
урдаа Хёлгомнай

ОРОЛТО

Гушан хоёр оной янгинама хүйтэн үбэлэй тэн үнгэржэ, сагаалганһаа урдуур, Хёлго мүрэниие үгсэн, гэнтэ дулаан һалхин үлээбэ. Хүдөө талын хүнгэрэг саһан һэрхиигээд, эндэ тэндэ доболиг газарай борогор муухай хагда соохорлон харагдаба. Эрье боори дээгүүр зэргэлэн һагсайлдаһан хасууриин хара ногоохон шэлбүүһэнэй үзүүрһээ мүнгэн сагаан дуһаа дуһаалба... Хүсөөтын голдо хабарай дулаахан амисхал ойртоһон хэбэртэй.

Сагаалганай урда үдэр Бооридо артелиингээ адуу манажа байһан Зоригтодоо анханайнь нүхэр болохо Гармын Дамдин ерэжэ, хоёр һонин дуулгаа һэн. Нэгэниинь һайн һонин байба — Гармын Дамдин басагатай боложо, Дулма гэжэ нэрлээ юм ха. Нүгөөдэнь сошордолтойһон һонин байгаа. Улхатын саана нюдарган баяшуул толгойгоо үргэжэ, хамтын ажалай урдаһаа хүн зониие бодхоожо байна гэһэн һураг дуулдаад, сомон зүблэлдэ «хүхэ малгайтан» олоороо ерээ гэлсэбэ.

— Баһа хуушанайхияа һанаба алтай,— гэжэ Зоригто һалганад гэһэн хоолойгоор дуугарба, шүдөө шангаар зуухадань, нарин улаан нюурайнь шанаа таталдан хонхойбо. — Шэлэдэмнай амгалан гү?

— Манай тэндэ балай тиимэ юумэ... дуулданагүй. Хари, үнгэрөөшэ һүни нэгэ сомоо үбһыемнай галдаал ха.

— Хэн галдаа гээшэб?

Дамдин зэмьеэгэй бишыхан сонхоор бодолгото болон хараад, шэрүүн альгаараа үргээ эльбэн хэлэбэ:

— Хэниеньшье яжа мэдэхэбши даа, мүр улаяа, нэрэ сулаяа орхёогүй ха юм.

— Гамбалай түрэл түтимүүд бэшэ аабза?

— Яжа мэдэхэб...

— Тэдэл үймүүлжэ байна, бэшэ хэн ха һэм.

— Үсэгэлдэр намай гэшүүдэй суглаан болоо һэн. Урдань партизан ябаһан хүнүүдтэ «бэлэн байгты» гэжэ захиба. Гэнтэ манай иишэтэ хүдэлдэгшэб...

— Туршаад үзэгэлши,— гэжэ Зоригто шүдөө зуун хэлбэ. — Арба юһэн ондо сохюулһаниинь багадаа гү... Маанадые һөөргэмнай барлаг болгохоёо ханаа бы... Хэлэ амагүй мал адагуусан мэтээр доромжолхоёо. Юун бологшо ааб, үзэнэ харана бээбди! Дамдин, ойлгод гэжэ байгаарай, хүн зонииемнай хамтын ажалһаа холодуулха ханаатай байгаа ёһотой. Тиигээл һаа бузар гээшэ. Хуу тараад тархираад, гэр гэрэйнгээ оёорто шэбээлээд һуугаа һаамнай, үхэхэн бэлээр диилэнэ аабза.

— Зоригто, маанар, юрэдөөл, хамтын ажалһаа хахасаха ёһогүйбди. Тэрээнһээ ондоо харгы маанарта байхагүй.

Дамдин зэмьезгэй хана уняагаар хараашалаад, миил үлэ мэдэг һураба:

— Бирдаанхагүй байдаг хүн гүш?

— Шоно агнаха юумэ бии даа,— гэжэ Зоригто энеэбхилбэ. — Тэрэ ханзын саана хэбтэнэ. Үнинэйшье гартаа баряагүйб, жэбэршоо гээбы, арилгаха юм аад... Зай, басаганшни хэнээ һажаагааб?

— Юрэдөө, абяа гарахадаа булай намдаал адлил даа,— гэжэ Дамдин энеэбэ. — Шэлэ нютагһаа зорижо ерэхэн сэрэгэйнгээ нүхэртэ духаряа барихаяашье яадаг хүмши даа, Зоригто.

— Ээ, жаалда, хөөрэлдөөндөө тархья эрьеэд, оройдоо мартажархибаб. Ууялши.

Зоригто гүйжэ бодоод, тэбшэ соо байһан адуунай хүйтэн мяха горшоогто хэжэ халаана, пеэшэнэй саанаһаа морин шэлтэй хүнэй архи гаргажа ерэнэ. Тиихэ үедэнь Дамдин гаһандаа тамхи нэрэжэ, хүхэ утааень удаахан ууюулан һууха зуураа: «Архи ехээр уухагүйб, үглөөгүүр гэртээ бусахаб. Архидажа ябахаар саг бэшэ байна»,— гэжэ бодоно.

Шэлтэй архияа хахадлаад байхадаа, Дамдин Зоригтодоо дүтэлэд гээд:

— Адууншни ямар бэ? — гэжэ һураба. Нэгэ юумэ хэлэхэ гэхэн хэбэртэй.

— Адууншье яшахаб. Бэлшэжэ ябаал ааб даа... Мүнөө үбэл саһан бага даа. Ёһоорхон азаргатайб, гарюуһа тиимэ бэлээр дүтэлүүлхэгүй.

— Зай, һайн гээшэ. Би шамда нэгэ юумэ хэлэхэ гээ һэм...

Дамдинайнгаа зүрхөө долгисоһон мэтэ байхыень ойлгоод, адуушан аягаяа табижа, урдаһаань хараба:

— Юу хэлэхэ гээбши?

— Ши бидэ хоёр нүхэд гүбди, али бэшэ гү?

— Юу хэлэнэ гээшэбши? Нүхэд байһыемнай Хүсөөтын голый зон хуу мэдэхэл.

— Зүб даа, мэдэхэ. Тиимэ һэн хойнонь би иигэжэ һананаб... Ши Жигжид гэжэ хүбүүтэйш, бишни хүбүүтэй аад, үшөө басагатай болобоб. Бүһээ андалдаха бэшэ гүбди?.. Ши бү гайхасагаа, сэхынь хэлэ. Андалдаха дурагүй гүш?

— Намда хамаагүй, андалдахаб. Теэд дан хуушанай заншал гээшэ гү даа, ши бидэ хоёрто таарахагүй шэнги. Дамдин, шэнэ байдалай түлөө тэмсээ, улаан шуһаяа урадхуулаа хоёр гээшэбди. Хүн зон юун гэлсэхэб?

— Ши бидэ хоёр арбан хоёр жэлдэ баяшуулай хони адуулаа һэмди. Нэгэ шара һэеы дээрэ гансал хахархай дахада сугтаа орожо унтагша һэмди. Хотондо шоно орожо, олон хони барижархихадань, шамайе гулваа ташуураар сохёо һэмнэй. Тиихэдэнь шархадашни түрхихэ эм дом бэдэржэ, ород тосхоной багшада һүниин зоргоор хэн гүйлгэжэ ошоо һэм? Би ошоо һэм. Нохойшни боробо гээд, эдихэ хүнэһэшье гулваагай үгэхөө болёод байхадань, ши намда айраг тарагаа уулгагша бэшэ һэн гүш? Арад зоной хүзүү мүлжэжэ, баяшуулай суглуулһан зөөриенё хубисхалай һүүлээр хоюулан һөөргэнь тэхэрюулжэ, үгытэйшүүлдэ бусаагаагүй һэмди гэхэшни гү али? Һүүлдэнь, семёновтоной ерэхэдэ, юун болоо һэм, һанахашье һаа һана...

— Дамдин, байгыш. Шимни яһан гомдолтойгоор дуугарнаш? Ши минии эрхим нүхэр хаямши. Шинии хүбүүн Бата намда Жигжидһээмни өөрэгүйгөөр һанагдагша. Шинии басаган өөрымниш басаганһаа өөрэгүйгөөр һанагдахал.

— Үхибүүдэйнгээ гэнтэ өөһэдөө бэе бээ ололсоо һаань яахабши? — гэжэ Дамдин урдаа оруулнагүй.

— Ехэ болоходоо, Дулмынгаа юуншье гэхыень яажа мэдээбши? «Зоригтын Жигжид яһалал гэмгүй хүбүүн лэ даа, теэд Шэлэдэмнай һайн хүбүүд олон ха юм. Би ондоо хүбүүндэ дуратайлби», — гэжэрхёо һаань яахабши. Жигжидыньшье ондоо юумэ хэлэхэ аалам... Ехэнүүд болоходоо, өөһэдөө мэдэнэ аабза.

— Зоригто, шимни баһал зүбтэй юумэ хэлэбэ аа гүш. Тиигээ һаа ондоогоор шиидэеыл даа. Үхибүүд ехэ болоходоо, өөһэдөө мэдүүжэн, зүгөөр ши бидэ хоёр мүнөө бү-

Һеэ андалдая, һанаамни амарха. Бодоод узыш, олон жэлдэ хүлээхэнь бэрхэтэй, үбгэрхэ үтэлхэбди... Харин бүһеэ андалдахадаа, зосоогоо баһа найдалтайхан ябахалби. Гэнтэ манайхяар болог даа — яатараа баярлахабиб!

Дамдин һууриһаа бодожо, утаһан бүһеэ тайлаад, ойро зуура гартаа барин зогсобо.

— Үхибүүдэйнгээ жаргалтай һайхан ябахын түлөө андалдая... Һайн һайханаар өөдөө болон үргэжэг, — гэжэ Зоригтонь хэлэбэ.

— Маанарайнгаа мүрөөр ябахань болтогойг.

— Хүбүүмни анханайм нүхэр Дамдиндал зоригтой, сэхэ хүн болоһой гэжэ юрөөнэлби. Маа, энэ бүһыем.

— Үхибүүдни анханайм нүхэр Зоригтодол эрэлхэг, һайхан сэдхэлтэй хүнүүд болоһой. Тиигээ һаань, һаһанайнгаа жаргал эдлэб гэжэ һанаха һэм. Бари, энэ бүһыем.

Тэдэнэр үшөө архи уугаад, энэ тэрэ юумэ яаралгүй-хэнөөр хөөрэлдэн һууна. Газаа харанхы болохо үеэр Зоригто Дамдин хоёр адуугаа эрьежэ ерэбэ. Тэдэнь ойн захын нэмэри дулаан газарта байрашан бэлшэжэ ябаа һэн. Амба сарай ядагар эбэртэл һарагар һара харанхы хүйтэн огторгойгоор удаахан һолжорно. Оршон тойрон абяа шэмээгүй, номгохон. Хүсөөтын айлнуудай нохойшые хусанагүй.

...Үглөөгүүр ой сооһоо хазаар моритой, буутай гурбан хүн гаража ерэбэ. Набтархан монгол морид Хүсөөтын баруун бээер хойно хойноһоо һубарижа, гүнзэгы саһан соогуур мүр гарган, хүндэ хүндөөр уухилалдан, нэтэрүүгээр зүдхэнэ.

Түрүүлэн ябаһан томо бэетэй, үргэн мүрэтэй, шоно малгайтай хүн горхоной мүльһэн дээрэ гараад, моринойнгоо ама татаба. Хараха янзада, маряагаа татажа, турад гэхэн нюуртай, табяад һаһанай буряад хэбэртэй. Нүгөөдэ хоёрынь полушубка үмдэһэн, үнэгэн малгайтай ородууд. Шара һахалтай, һаһажаал ородынь зүүн гараа муухай бүдөөр уянхай. Залуунь хажуу тээшээ харанашьегүй, ехээр нойроо хүрэхэн янзатай, эжэлүүдгүй нюдэниинь анилдажа, урагшаа гунхагад гээд абана.

Бэшэнэйнгээ хүсэжэ ерэхэдэ, түрүүн ябааша буряадынь богонихон ташуураараа Боори худар заажа, хахиршаг хоолойгоор дуугарба:

— Харана гүт? Адуун...

— Моридоо нэлгэхээр болообди,— гэжэ шара нахалта харюусаба. — Харгымнай үшөөл холохон гээбы?

— Мүнөө ойрошог болоо.

— Яарахал нэмди. Маниие бэдэржэ байна ёһотой,— гэжэ залуунь, сагаан талаар хараашалан, айнгишагаар хэлээдхибэ.

— Ошожо хараад ерэхэмни. Таанар моридоо энээхэн ой соо оруулаад байгаарайгты. Түргэн бусахаб, эндэмнай минии таниһан газар хаям даа,— гэжэ хэлээд, буряадынь ябашаба.

Хоёр час тухай гү, али тэрээнһээ дээшэшье саг үнгэрбэ гү, буряадынь гэнтэ тад ондоо тээгүүр бусажа ерээд:

— Холуур тойрожо ерэбэб. Эндэ ойрохон үбэлжөөн байна. Хоёр адуушан бии, таниһан зон хэбэртэй,— гэжэ хөөрэбэ.

— Һалгааха гүбди? — шара нахалта шэбэнэн һагад дуугарба.

— Абга, болигтыл даа, тиигээд яахамнайб,— гэжэ залуу ородынь мэгдүүшэгээр дуугарба.

— Хэлээ хата! Абяагүй болохо һаа боло, үгы һааш... — гэжэ наһажал ородынь тэрэнээ бадашаад, буряад тээшээ эрьебэ. — Гамбал, шиидыш даа. Шамайе эндэ танихадаа болохол.

— Би үнинэй шиидэнхэйб,— гэхэдээ Гамбалай нюдэн хүйтөөр елэлзэбэ. — Таанар урид ябагты, би хойноһоотнай гэшхүүлхэб. Мүнгэ харуулжа байгаад, моридоо андалдажа үзөөрэйгты... Тиигээд... Бурхан хаража байна, Гамбал тэрэнэй урда ямаршье гэмтэй бэшэ даа. Хойноо мур ула үлөөхэгүйбди.

Эдэ гурбанай хөөрэлдэжэ байха үедэ юушье мэдээгүй Дамдин Зоригто хоёр сайлажа һуугаа һэн. Һүүлдэнь тэдэнэр газаашаа гаража, моридоо эмээллэбэ. Дамдиниинь гэртээ харихаяа, Зоригтонь тэрэнээ Хёлгын гол хүрэтэр үдэшэхээ һанаһан байгаа. Бэлшэжэ ябаһан адуунайнгаа ойгуур гаража ябатараа, Зоригтонь гайхангыар дуугарба:

— Харьш! Хүнүүд ябанал. Ангуушад гээшэ гү?

Хазаар моритой, оодон таба хүрэдэгүүдые үргэлэнхэй хоёр хүн тэдэниие амадан һагад Хүсөөтэ тээһээ хатаргажа ябаба.

— Ангуушад бэшэ. Эдэшни ондоо зон,— гэжэ Дамдин һалганад гэһэн хоолойгоор хэлэбэ.

— Боориһоо юу бэдэрээ гээшэб?

— Саанаһаань үшөө нэгэн ерэбэ...

— Буряад гү даа?

— Тиймэл ха.

— Ээ, халагни, буугаа абаагүйлби... Тюу, абахаяа һанаһан аад лэ, юундэ абангүй гараба гээшэбиб,— гэжэ Зоригто өөртөө урмаа таһаран халаглаба.

— Манайхин бэшэ гү?

— Бэшэ даа, тиймэ янзагүй.

Ородууд Зоригто Дамдин хоёрой ойро ерэжэ, шара һахалтань энеэбхилэн мэндэшэлбэ:

— Сайн.

— Сайн,— гэжэ Зоригто харюусаба.

— Буутай уладые хараагүй гүт? — гэжэ һаһажаал ородой асуухада, Зоригто тархья һэжэрбэ.

— Бидэ бандидуудые бэдэржэ ябанабди. Мориднай эсэшоо.

— Тулмаашагүйбди... Ойлгоногүйб, хүсэд ойлгоногүйб. Буряад бии гү? — гэжэ Зоригто хэлэбэ.

Эдэ муу хүнүүд ябана гэжэ Зоригто Дамдин хоёр тухайлжал байгаа һэн. Шара һахалтай ородойнь ониид гэнэн улаан нюдэн иишэ тийшээ хаймадан гүйнэ. Энэ ород баруун гараа хармаандаа хэнхэй. Залуунь энеэбхилэн һагад Зоригто уруу хүсэд дээрэлхүүгээр харана.

Тэдэнэй хойно холошог байһан буряадые харан гэхэдээ, Дамдинай ара нюрга уруу хүйтэ даашаба. «Морин дээрэ һууха янзаарнь ажаглахада, таниһан хүн шэнги... Хэн иигэжэ һүүжэлдэд гээд ябадаг бэлэй? Тиймэ хүниие хаанаб даа хараа һэм. Теэд хаана хараа гээшэбиб? Бай, байл даа, Гамбал гулваа бэшэ аабза? Тиймэ даа, Гамбал гулваа бэеэрээл... Иигэжэ эндэ уулзашаха ушар болохо юм һэн бы. Эдэнэр сохом милициһээ тэрьедэжэ ябана ха. Мори абахаяа һанаа ёһотой, яаха гээшэбибди?»

— Гурбан мори үгэгты, бидэ яаралтай ябанабди,— гэжэ шара һахалтань задарюунаар хэлэбэ. — Үгөөгүй һаа... хууляар харюусахат. Орондонь моридоо орхюужамди, мүнгэшье үгэхэдэ яаха һэм...

— Хууляар харюусахат?.. Таанар ямар хуулитай зомта, тэндэтнай юун гэжэ бэшээтэйб? — гэжэ Дамдин һураба.

— Бү зорёолхол даа,— гэжэ залуу ородынь бадашаба. — Олон юумэ дуугарангүй үгэгты.

Нүгөөдэнь тэрээндээ нэгэ юумэ эридээр хэлээд, Дамдинда хандаба:

— Хуулимнай зүблэлтэ хуули ха юм даа. Яара, нүхэр. «Мори үгэжэ болохогүй»,— гэжэ Дамдин ханаадхиба. Тиигээд Зоригтодоо буряадаар аргаахан хэлэбэ:

— Би гурбадахиень таяаб. Гамбал гулваа. Бандидууд...

— Хёлгын гол худар харайлгаша,— гэжэ Зоригтонь түргэн хэлээдхибэ.

— Ши яахабши?

— Бү удаарыш даа. Мориншни хайн ха юм.

— Шамае гансаарайшни орхихогүйб.

— Тэндэ юу хөөрэлдэнэт? — гэжэ шара хахалта зан-дарба.

— Хуулишни муу хуули байна даа. Ши нюдарган баянтай, гулваа ноён Гамбалтай ерээш. Баяшуулай хуулиие үнинэй хэе орогүй хаянхайбди! — гэжэ Зоригто урдаһаань хатуурхаба. Тиигэн сасуу байраһаа хобхо хүрэн гүйлгэжэ, адуун тээшээ зура сохибо. Хойноһоонь бандидуудай буудабашье, Зоригто моринойнгоо хүзүүн дээрэ няалдаһаһан юм шэнги, урагшаа бүхыгөөд, азаргын ойгуур гүйлгэжэ гараха зуураа, ташуураараа нэгэ хайн буулгажархиба. Азарга собхорон бодоод, хажуу тээшээ халба хүрэн харайжа, үргэһэн адуун хойноһоонь нэбшын гүйшэбэ.

Саашаа юуншье болоһыень Дамдин хүсэд мэдэнэгүй, морёо гам хайраггүйгөөр ташуурдан, ойн захаар хойшоо гүйлгэшоо хэн. Гамбал гулваа тэрэниие амадаха ханаатай эрьюулһэн аад, хүсэбэгүй. Эсэһэн моритой, тунжагар бээтэй Гамбал хаанаһаа Дамдиниие хүсэхэ хэм даа. Хэршье мэгдүү ябаа һаа, шэхэнэйн хажуугаар буугай һомоной шууян гарахыень Дамдин элихэнээр дуулаа хэн. Хёлгын гол хүрэтэр моринойнгоо ама татангүй, унинхани гүйлгэжэ ерэхэдээ, хойто бэеын нарһан набтуул сооһоо морин сэрэгэй гаража ябахыень хараба.

«Манайхин ерэбэ!»— гэжэ тэрэ баяртайгаар ханаадхёо бэлэй. Тэдэнэр Дамдинтай уулзаһанай удаа хоёр газар хубаараад, нэгэ бүлэгын тэрэнэй хойноһоо Боори тээшэ моридойнгоо шадал мэдүүлэн гүйлгэлдэбэ, нүгөөдүүлэнь зорихон замаараа дабшажа, Тэрэбхээнээр дабаад, Улхата, Ёнгород орохоёо бушуухан хатаргаба.

Сай болохо зуура хоёр бандидын буудалдаан соогуур алуулжа, амиды үлэһэн залуунь бээ тушааба... Зоригто алуулһан хэбтээ. Дайсанай һомон тархиинь

тудажа, жэмынэн аманһань шуһан гараад, саһан дээрэ хүрэшэһэн байгаа бэлэй...

Дамдин тэрэ жэлдээ Шэлэнхээ Боори зөөжэ ерээд, Хүсөөтын зуһаланда зунай гэр барижа ороһон юм. Нүхэрэйнгөө алуулһанһаа хойшо Дамдин нилээд удаан үгэ дуугүй, барагар шарайтай болошоод ябаа. Хүнүүдтэй байлай хөөрэлдэхэшьегүй, энеэхэ хүхихэньше харагдахагүй. Бооридо түрүүшээр гансаараа байжа, эндэхи сабшалангай хуушан ханааба хоболнуудые заһаба. Хожомынь, хэды жэл үнгэрөөд байхада, колхозой правлени Дандарай Буда гэжэ үсөөн үгэтэй аад, бүхэриг колхознигыг туһалагша болгожо үгөө һэн. Тэрэ гэнэнһээ хойшо тэдэ хоёр үбһэ ногооной яһала һайн ургаса абадаг болоһон юм.

...Бандидуудай һомондо дайрагдажа, Зоригто нүхэрэйнгөө моринһоо унаһан газараар Дамдин ябаха дураһай юм. Эндэ, энээхэн ойн захын сабшалан дээрэ, сэсэрэн салгидан урдаһан Хүсөөтэ горхоной нуга тохойнуудаар хабартаа шад улаахан бадма сэсэгүүд ургадаг. Оршон тойрон хон жэн... Сэсэгүүдэй хоорондо зүгын нийдэхэнь лэ, дүмүүхэн һэбшээдэ хүгшэн томо хуһанай һабшаһадай һаршаганахань лэ дуулдадаг.

Зай забһаргүй олоороо ургашоод, улаахан залаагаа гунхалзуулан һуһан бадма сэсэгүүдые харахадань, галын һалхинай һэб һабхан үлээхые шагнахадань, партизануудай намилзама улаан тугууд нюдэндэнь үзэгдэхэдэл гэхэ. Улаан тугууд далбалзажа, ошотон соробхилһон гал дүлэн мэтээр эбхэрнэ... Шад улаахан бадма сэсэгүүд нюдэнэйн урдуур гунхалзана... Шуһан бэшэ аабза эдэшни? Дайсантай һүүлшынхэ тэмсэжэ, Зоригто нүхэрэйн элбэгээр адхаһан шуһан бэшэ аабза эдэшни?.. Үгы даа, һалхин буугаад, үдхэн ойн захаар, түргэн горхоной нугаар хүен дүүен дуулажа, шад улаахан бадма сэсэгүүдые эрхэлүүлэн хөөршөөн наадана ха юм. Энээхэн Зоригтын бүһэн байна... Тээд юундэ иимэ улаан бэ? Али тийхэдэ Зоригтомни шуһаяа ехээр адхаһан, хамаг хубсаһаниинь хуу шуһан болошоһон юм гү?

Дамдин эдээхэн улаан сэсэгүүдые хаража, бодолгото болон зогсоно... Наһаншье нилээд ошонтоо ха юм даа, нюдэнһөөнь нёлбоһоншье гарадаг болошоо. Хүсэтэй, залуу байгаа һаань, юундэ тийгэхэ һэм?

Хамаг нуга тохой гал дүлөөр, улаан тугуудаар мушхарна... Эгээл эдээнэй намилзаан доро Бата хүбүүниинь Сталинград шадар тулалдажа, Берлин орохо зам нээлсээ ха юм. Батыншье, Зоригто нүхэрэйншье адхан зүрхэнэй халуун дуһалнууд мянган мянган тэмсэлшэдэй урадхуулһан улаан шуһанаар ниилэжэ, һүлдэ тугыемнай бүри хурса, шад улаан үнгэтэй болголсоо бэшэ аал? Тэдэ тэмсэлшэдэй зариманиинь мүнөөшье үргэн уужам оронойнгоо зүг бүхэндэ ажаллажа, Дамдин үбгэн шэнги, арад зонойнгоо ажана амгалан байдал зохёолсожо байна ёһотой...

Бооридо улаахан бадма сэсэгүүд олоороо ургадаг. Дамдин үбгэн эндэ ерэжэ, эрье боори дээрэхэнэ тамхяа татажа, бодолгото болон һууха дуратай ха юм даа. Тиигэжэ һуухадань, зүрхэ сэдхэлэйнь үбшэн байн байн номгордог, нюдэнэйнь нойтон нёлбоһон удаахан хатадаг, дала мүрэнь залуугайнгаа хүсөөр тэниидэг даа... Үргэн һайхан хээрэ талаар улаахан сэсэгүүд ургаг лэ, үдэшэ үглөөнэй өөрөхөн һэбшээдэ үргэлжэ долгилон даллан наадаг лэ! Унаһан тэмсэлшэдэй орондо тэмсэлшэд бүри олоороо бодонол. Өөрынь басаган бусадаар хамта жагсан ябанал. Яаһан һайхан дуун бэ... Энэ Дулмань дуулана ха юм, тэрэнэй нүхэдынь дуулана ха юм. Тэдэнэр олон, тэдэнэр залуу, зоригтой, хүсэтэй. Тэдэнэр хойно хойноһоо һубарилдан, үргэн үндэр хана мэтээр нэбшын нэмжын ябанал...

«Дуулана гүш, Зоригтомни? Дуулана гүш, тэдэнэй даасатай хүндэ гэшхэдэлые? Амар амгалан нойрсыш даа...» — гэжэ Дамдин үбгэн шэбэнэнэ.

Нэгэдэхи Худи

Нэгэдэхи бүлэг

Жаахан хара тархитай годигор ногоон хорхой, зунай найхан үнэрөөр хангалтаһан үбһэ ногооной хоорондуур түргөөр годилзон ябатараа, хабтагар үргэн аад, хүбөөгөөрөө долгитонһон гоё угалзатай, үнжэгэн зөөлэхэн набшаһан дээрэ гараад, аятай найхан охиндонь логтожо таашаһандал, хүдэлхээ болишобо. Арбан эрзэгэр хүлыншье хүдэлнэгүй. Харин һайса адаглан хараа һаа, набшаһанай үнгэтэй энэ ногоон хорхойн олон үетэй, үһэтэй нюрганиинь ута богони боложо, хумиралдан хүдэлнэ, хурса шүдэниинь набшаһанай мяхалиг зөөлэхэн нюргы абаашатайгаар хибэнэ, нүхэлнэ. Удангүй хорхойн хара тархи набшаһанда шэгэдэжэ, шэмэтэй һэрюүхэн

шүүхыень шэмэжэ эхилбэ. Теэд ургамалай дайсан тиймэшье удаан таашаажа, умдалжа шадабагүй. Ойн шуумар улаан баатар — бишыхан улаан шоргоолзон — энэ хорхойн мүрөөр набшаһанай эшэ дамжан, дээрэнь гүйжэ гараад, хоёр ута һахалаа иишэ тийшэнь залан, зуг татажа, хүсэ абахаяа һанаһандал, байра дээрээ нэгэ хэды байһанай һүүлээр, урагшаа зурагад гэжэ, ногоон хорхойн хондолойдонь аһашаба. Хорхой буршагад гэжэ годиролдошобо, гэдэргэ урагшаа атиралдаба, теэд энэ нэтэрүү шоргоолзонһоо яажашье һалажа ядаба. Эдэ хоёр тэн тэрээ носолдожо байтараа, набшаһан дээрэнээ халижа, газарта унашаба. Амин голый шанга тулалдаан газарташье үргэлжэлһөөр байна. Гэбэшье, ой тайгын үшөө нэгэ улаан баатарай харайжа ерэхэдэ, энэ тэмсэл дүүрэхэ тээшээ ойртоо һэн. Хоёрдохи шоргоолзон хорхойн тархида аһашоо. Хоёр хурса үлирбэдэ бажуулгаһан ногоон хорхой, шадалаа барагда барагдаһаар, хүдэлхэ тэршэлхэнь аараг болобо. Байн байн оройдоо хүдэлхээ болиходонь, шоргоолзонууд мүнөөхи хорхойгоо бута уруугаа шэрһээр шэрэбэ.

— Дороо даража һалабал. Яһан гайтайнууд гэшэб! — гэжэ Дугар аман соогоо гайхангыар дуугараад, толгойгоо үргэжэ, оршон тойрон хараба. Тэрэнэй түхэрээн улаан нюуртань, шаргалтаһан нюдэндэнь, бага шантад гэһэн хамартаньшье бодолгото болоһоной тэмдэг үзэгдэнэ. Нюдэнэйн хараса хуһа, шэнэнэнэй хоорондуур шэрбээд, тээ холошог ногоорон һаглайлдаһан бүлэг залуухан уляһануудта тогтошобо. Тиихэдээ Дугар өөрөөшье мэдэнгүй заригад гэжэ, ара нюрга уруунь, хүйтэн бээтэй гүрбэлэй гүйһэндэл, дагжа хүрэшэбэ. Уляһанай хабтагар ногоон набшаһанууд сооһоо хоёр хара нюдэнэй сабшалаагүйгөөр гэтэшоод байхадань, Дугар юугээшье мэдэнгүй гүйжэ бодошобо. Тэрэ бэээрээ уляһанууд тээшэ дахин харахадань, мүнөөхи хара нюдэнүүдын үгы болошоод, юумэндэ дайрагдаһан гү, али татагдаад байтараа табигдаһан набша намаа намхалзан хүдэлжэ байба. Нэгэ амитанай һаршаганан саашаа гүйхэнь дуулдаба. Тэрэшье бэээ, улаан пулаад гэдэргэнь боһон, сагаан сээжэбшэтэй, ута хара үмдэтэй басаганай гүйжэ ябахань тээ саанахана, модоной забһараар харагдаадхиба. Ехээр залд гэһэндээ өөртөө дураа гутаһан Дугар:

«Норжимол аашалжа ябана хаш. Шамай шолмые даһал, яагша аабиб», — гэжэ һанаад, тэрэниие эрьюулшэбэ.

— Байз! Норжимо! Байз гэнэм! Байгаагүй һаашни гү даа миил... — гэжэ уухилан, Дугар тэрэ басаганай хойноһоо бии шадалаараа намнаба. Теэд тэрэнэйн хурдан гэшэнь! Ойһоо гаратараа хүсэхэшгүйдөө болохо байгаа. Харин, Дугарай талаан болоходоо, тэрэнь ногоон соо байһан мухар түгсүүлһээ торожо, ойн зөөлэн шэрдэг дээгүүр оро бодогүй тарайшаба. Халуудашаһан Дугар басаганай ойро туласа гүйжэ ерэбэ. Тэрэ басаганайнгаа гэнтэ эрьен харахадань, Дугарай зүрхэн шангаар сохилжо, хоолойдонь томо гэгшын бүлхинэй тогтошоһондол агзайшаба.

— Дулма... — гэжэ Дугар арайхан дуугараад, өөрөшье мэдэнгүй, баяртайгаар энеэбхилбэ. — Норжимо... гэжэ һанаалби.

— Тиигээд мүнөө халаглажа байна гүш? — гээд, Дулма мойһон харахан нюдөө аниилган һураба.

Дугар шэмээгүй байжал байна. Аман соонь аргажа хаташоод, дуугараа һаань, һөөлдэнхэй, муухай абьяан гараха янзатай. Ньюрын галда шаруулһан мэтээр халуу бусалба.

— Юундэ абяагүй байнаш? — гэжэ Дулмын аргаахан дуугархые дуулаба.

— Ши Норжимын пулаад боогоолши. Тиигээд гайхажа...

— Буруу ойлгоһондоо халаглаба гүш? — гэжэ басаган баһа дахин һураад, хонгёо һайхан хоолойгоор ханхинаса энеэбэ. — Зорёон Норжимын пулаад боогоод ерэе һэм...

Үглөөгүүршье, үдэшэшье, зүүдэндээшье — хэзээ бүхэндэ һанажа ябаһан басагантаяа иимэ ойрохон, иимэ жэгтэйгээр уулзажа үзөөгүй залуу хүбүүн хэмгүй ехээр мэгдэшоод, хэлэхэ үгээ оложо ядан байгаа бэлэй. Дугар үнинэй даа Дулмада дурланхай ха юм. Тэрээн тухайнь хэншье мэдэдэггүй. Инаг дуран тухайдаа Дулмада хэлэхэ зүрхэн тэрээндэ оройдоошье байдаггүй. Теэд юундэшье хэлэхэб даа — гайхангяар энеэбхилээд, наада хараад ябашана аабза...

Тэдэ хоёр нэгэ нютагта түрөө, ходо сугтаа наададаг байгаа, нэгэ һургуулида, нэгэ класста сугтаа һураа ха юм. Долоодохидо һуража байхадаа, өөрын нэрые энэ басаганай нэгэл ондоохоноор дурдаһыень Дугар наһаа-

раа мартахагүй. Үшөө тийхэдэ нюдэниинь нойтон мой-
һондол яагаа адли юм даа гэжэ ханаа агша бэлэй. Дулма
зоригтой басаган. Хэшээлэйнгээ забһарта хүбүүдэй ойро
ерээд, хөөрэлдэгшэ хэн. Хүбүүд тэрээнһээ гайхад гэхэ.
Дулма класс соохи басагаднаа бултанһаань найнаар Ду-
гарта ханагдаха. Тэрэниие олохон хүбүүд хэмээхэн хара-
даг бэлэй. Теэд тэрээн тухайгаа хэн хэлэхэб даа. Хүбүүд
хадаа баһа бээрхүү юумэд ябаха. Зүгөөр наймадахи
класста һурадаг Рэгзэдэй Бахана гэжэ хэрзэгыхэн хү-
бүүнэй Дулма тушаа муу юумэ дуугархадань, Дугартай
сугтаа һуудаг Дампилай Лубсан гэжэ аймшагтайхан хү-
сэтэй хүбүүн нэгэ шалтаг оложо, Баханые наншалдаанда
дуудаа бэлэй. Хэшээлэй һүүлээр харанхы бурүүл кори-
дор соохи гэшхүүр доро Лубсан Баханые хайсахан сохёо
хэн. Арбаад үхибүүд тэдэниие тойрожо байһан аад, хэн-
шье Баханые хамгаалаагүй, хэншье үгэ дуугараагүй. Ду-
гар иимэ наншалдаа урда тээн оройдоо хараагүй бай-
гаа. Харин тийхэдэ юунэй болоһые ойлгоо бэлэй... Луб-
санай орондо энэ зантагар хүбүүнтэй өөрөөшье наншал-
даа хаа, яһалал сэдхэлээ ханаха байгаа бшүү.

Баһа ондоошье юумые Дугар ханадаг... Физкультурын
хэшээлэй боложо байхада, Дугар үндэрые харайхадаа
хүлөө тулгардашоод, хоёр-гурбан үдэр һургуулидаа
ошоогүй. Нэгэтэ үдэшэлэн Лубсан орожо ерэхэдээ, Дул-
мын эльгээһэн тэмдэг үгэбэ гэшэ. Тэндэнь оройдоол
хэды үгэ бэшээтэй байба: Дугарай бэень ямар ааб гэжэ
басаган ханаагаа зобоһон хэбэртэй. Дугар аргагүй ехээр
баярлажа, бархиран алдаһан аад, Лубсанһаа гайхажа,
бээ баришоод хэбтээ хэн. Угайдхадаа хожомынь Дулма-
да баяршье хүргөөгүй, үгэшье хэлээгүй. Юрэдөө, тэдэнэй
хоорондо тиимэшье ехэ юумэ байгаагүй хэн гэбы...

Тиигэбэ яабашье нэгэл юумэ байһан байгаа. Дулма
Дугар хоёр һургуулидаа заримдаа сугтаа ошодог бэлэй.
Тийхэ үедөө Дугарай зүрхэ сэдхэлдэ наран гарашаһан
мэтэ бологшо хэн. Дугар залуу басаганай нюдэндэ ходо
торсолдохые оролдодог болобо. Дулма тэрээнтэй үелхэ
дуратай шэнги байдаг хэн. Али Дугарта миил юрэ тии-
гэжэ ханагдагша хэн гү? Юундэб гэхэдэ, Дулма хамаг
хүбүүдтэй үелдэг байгаал.

Тийһээр байтараа тэдэнэй харгы хоёр тээшээ халан
ошоо. Дулмын долоодохиие дүүргээд, наймадахида оро-
ходо, Дугар город ошожо, ремесленнэ һургуулида ороо
хэн. Тэдэнэр үсөө уулзадаг болобо. Уулзахадаашье, ан-

ханайнь юумэ мартагдаһан хэбэртэй. Хоюулан ехэнүүд болоо хаям даа. Дулма һураггүй ондоо даа, улаан бургаһан мэтэ нарийхан, залуухан хуһан мэтэ үндэрхэн, түхэрээхэн сагаан нюуртай, сэбэрхэн басаган болошоо. Намтай уулзахадаа, Дулма зөөлөхөн уралаа зорёон шангаар жэмынэ, мойһон хара нюдөөрөө сухалтайгаар хюрын харана гэжэ Дугар һанадаг һэн. Дугар һургуулияа дүүргэһэнэй һүүлдэ гурбан жэлдэ заводто хүдэлөөд, нютагаа бусаба. Дулма арбадахие дүүргээд, институтда ороһон юм. Теэд тэндээ удааншье һуража шадаагүй: эсэгэнь—үбгэн Дамдин—хүндөөр үбшэлжэ, һургуулияа орхихо ушартай болоо һэн. Нютагайнь комсомолшууд тэрэниие өөһэдынгөө эмхиин секретарь болгон һунгаа. Дугар тэдэ хоёр комсомолой суглаан дээрэ, клубта гү, али үйлсэдэ уулзахаһаа бэшэ тээ уулзадаггүй. Үнгэрэгшэ үбэл тэдэнэр кукуруза ургуулха комсомол-залуушуулай хоёр звеногой ахалагшадаар томилогдоо.

Дулмын хубиин байдал тухай Дугар өөдэтэйшье юумэ мэдэхэгүй даа. Арбадахида һурахандаа, Лубсантай ямар ааб гэлсэгшэ һэн. Теэд мүнөө... Дулмада городһоо бэшэг ерэнэ гэлсэдэг. Хани басагадынь бэшэдэг юм ааб даа. Магад ондоошье хүн бэшэжэ болоо. Теэд хэнэйшье бэшэжэ байхада, Дугарта ямар хамаатайб. Дугар иигэжэ бододог, энэ бодолдоо өөрыгөө этигүүлхые оролдодог бэлэй.

Харин мүнөө өөрөө хүрэжэ ерээд, тэрэниие энэ ой сооһоо бэдэржэ олобо. Юундэ ерэбэ гээшэб? Юун хэрэгтэй болооб? Ойн ногоон дээрэ һуугаад, нөөхи анханайхи шэнги энеэбхилэн, хүхюу баяртайгаар хөөрөхөн гайхалтай.

Ойрохон үбһэнэй бригадынхид үбһэ сабшана ха юм. Тэндэ баабайнь бии. Баабайтаяа уулзахаяа ерэһэн аад, намайе ой уруу ошоо гэжэ Норжимоһоо дуулаад, миин юрэл, зугаахин гүйжэ ерээ гээбы. Унтаһан Дугарые гасаалха һанаатай, тоомоо таһаржа ябаа ааб даа.

Теэд нээрээ тиигэһэн юм гү? Нээрээ хүбүүе гасаалха гэжэ Норжимын улаан пулаад боогоод ерээ юм гү?.. Дугартай гансашье ажалай талаар хөөрэлдэхэ хэрэгэй гарһандань, «Кукурузынгаа газарые орхёод, юундэ үбһэндэ гарашабат?»— гэжэ миил һурахаяа ерээ бэшэ һэм даа гэжэ Дулма һанаандаа бодоно гү, али үгы гү, басаган өөрөөшье тэрэнээ хүсэд ойлгоногүй. Дугарай ойро юушье дуугарангүй, юуншье тухай бодонгүй һууһайб гэжэ, юундэшьеб, гэнтэ һанаандань ороодхёо ха юм... Теэд юуншье

тухай бодонгүй нуужа болохо аал? Үгы даа, болохогүй хэбэртэй. Мүнөө эндэ иигэжэ нуухадаа, анхан Дугартай үелһэнөө ханаадхиба. Тиихэ үедэ яагаашье жэгтэй зохид байгша бэлэй гэжэ ханаад, басаганай зосоо гажаран байна. Тэрэ саг бусалтагүйгөөр үнгэрэн ошоо... Тэдэнэр мүнөө ехэнүүд, тад ондоонууд болоо. Хожомоо баһа тиймэ тэмдэг, нөөхи үни заяанда бэшээшэдээл адли бишыхан тэмдэг мүнөө бэшэжэ шадаха аал даа? Тэрэ тэмдэгынь аргагүй дулаахан, гүнзэгы сэдхэлэй оёорһоо бэшэгдэһэн юумэл. Хожомынь ондоошье хүбүүдтэ бүри ехэнүүд бэшэг бэшэһэншье байха. Теэд тэдэнь, юундэшьеб, үни мартагдашоо. Харин Дугарта бэшэһэн бишыхан тэмдэгээ хэзээдэшье мартахагүй даа. Яагаашье жэгтэй юм!..

Дугар бидэ хоёрой хоорондо ямар нэгэ харагдахагүй утаһан татагданхай гэжэ басаган ходо ханадаг хэн. Тэрэ утаһан анханайнь гүлмэр залуухан сэдхэлнүүдые дахин холбоһондол, үльгэр мэтэ найханаар ханагдадаг даа. Тэрэ утаһаниинь эгээл энээхэн залуу хуһанай ногоохон набша дээгүүр татагдаһан абаахайн шүлһэн шэнги нариихан лэ. Басаганай зүрхэн баяртайгаар, сошордолтойгоор сохилно—Дугар оройдоо ондоо болоогүй, нөөхил долоодохидо нуража байдагтаал адли, үндэр аад, нэгэ бага хожоргүй, нөөхил уралаа зуудаг зандаа... Уралаа зуужа нурашаһан яагаа һонин хүбүүн агшаб? Зохидхон уралтай. Таалажархёо хаа яаха ааб? Энээхэн абаахайн шүлһэн бү таһаршаһай даа гэжэ тэрэ ханана... Теэд Дугар хуһанай мүшэр татаад, зөөлөхэн набшыень хургаараа эмирнэ. Арай заа харагдахаар абаахайн шүлһэ аһаагаад, зөөлөхөнөөр үлгыдэһэн тэрээхэн багахан мүшэрые ойлгомторгүй таһалхадаа болохонь...

— Дугар!— гэжэ сошордонгёор дуугаран гэхэдээ, басаган өөрынгөө хоолойе танибагүй.— Зай, яагаабши даа?.. Ерыш даа наашаа.

Жэгтэйгээр елэлзэһэн түхэрээн хара нюдэтэй, онгойд гэһэн уралтай басаган Дугарые хүлээнгээр харан нууба. Залуу хүбүүн тэрээн тээшэ нэгэ алхаба...

— Нуугыш даа,— гэжэ басаганай аргаахан дуугархыень дуулаба. Дала мүрэ дээрэнь басаганай гараа хэхэдэнь, зөөлөхэн үһэниинь Дугарай нюур гэжэгынэбэ... Юушье ойлгоогүй байтарнь, басаган гэб гэнтэ хасарыень таалажархиба:

— Инаг гансамни!

Тиигэжэ үнэхөөрөө хэлэбэ гү, али буруу ойлгогдобо гү? Энээхэн агшан зуура болоһон ушарые хожомоо дахин дахин ханажа ябахын тула, хуурайхан уралайнь хүрэсые, халуудаһан бэеын хоншуухан үнэрые хожомоо дахин дахин мэдэрхын тула сэдхэлдээ бүхөөр хадужа абахые Дугар оролдоно. Теэд энэ ушар ямар нэгэ харанхы бүтүү манан дундуур тохёолдоһон шэнги...

Дулма хүл дээрээ бодоод, үһээе заһана. Халуу бусалшаһан хасартай Дугар шэмээгүй байжал байна, нэгэшье үгэ хэлэхээе айна ха. Теэдшье мүнөө нэгэ юумэ хэлээ һаа, тон үлүү, тоолхогүй тэнэг үгэнүүдые дуугаржархиха хэбэртэй. Дулма тэрэниие манатаһан нюдөөр удаан хараба. Амаяа гомдолтойгоор жэмылгэн байтараа, харахан нюдөөрөө, пүлхэгэрхэн уралаараа мэхэтэйхэнээр энеэбхилхэдээ, зосоо газаагүй гэрэлтэн, тад ондоо болошоходол гэбэ.

— Дугар, ши нөөхил үхибүүн зандаа байнаш даа. Шамайе дан эртэ звеньевод болгоо бэшэ гү?— гээд, Дулма хүхюунээр энеэбэ.— Хай даа, арайл эртэдээ хаш даа. Дугар звеньеводнай кукурузаяа хаяжархёод, комсомолой секретарьтай ой соогуур зайжа ябаха. Секретаринь тэрэнээ зэмэлхын орондо адли тоомоо таһаржа, аашалжа байха.

— Энэ... нээрээ тиимэ юумэ болобо гү?— гэжэ Дугар арай шамай үгэлбэ.

— Мэдэнэгүйлби... Зай, Дугар, звено тухайгаа хөөрэлдээлши.

Иигэжэ хэлээд, Дулма үбһэшэдэй отог худар удаахан гэшхэлбэ. Юунэй болоһые мүнөө хүрэтэрөө ойлгожо ядаһан Дугар хойноһоонь һалирна.

— Звеноетнай хэн үбһэндэ гаргааб?— гэжэ Дулма һураба.

— Түрүүлэгшэ. Яаха аргагүйгөөр албадаа һэн.

— Теэд ши гансата зүбшөөгөө гээшэ гүш? Эндэ хүдэлхэдэшни һөөл зохид, хүнгэн ха. Ой соогуур ябахата, амархата болохо...

— Болиш даа. Би үбһэндэ гарахаяа һанаагүй һэм... Теэд захирхадань яахабши? Ширабонтой тоосолдохысо тоосолдоолби.

— Комсомол хүн хадаа даһан хэрэг тухайгаа өөрын бодолтой ябахата яадаг юм? Шамда өөрын бодол, тиимэ нэгэ хатуу, шанга, ёһотой өөрын бодол гэжэ байдаг юм гү?.. Али тэрэниешни оройдоо тоонгүй, обёоронгүй га-

рахаар тиимэ өөдэгүйхэн бодолтой хүн гүш? Али звеногоо хаян хаяхашни гү?—гэжэ дээрэ дээрэһэнь хэлэжэрхихэдээ басаганай хоолой тад ондоогоор, айхабтар суhalтайгаар соностобо. Дулма ехээр дураа гутажа, тэһэршоогүй ябаһан аад, үшөөл бээ барина хэбэртэй.

Энэ гэхээр нэгэ мүртэй юумэ хэлээгүй һаань, Дулма ябан ябашаха, огторгойн одо мүшэд мэтэ баһал нөөхи холын, ойроо хүртэшгүй холын болошохо, хамаг юумэ дууһан хуушаараа үлэшэхэ гэжэ Дугар ойлгобо. Мүнөөшье унтаржа байһан галай бишыхан сог мэтээр һанагдана ха юм... Зааха ойлгомторгүй байгаа һаань, тэрээхэн ошон залиршаха. Тиихэдэнь зүрхэ сэдхэлдэнь харанхы, хүйтэн болошохо. «Урагшагүй амитан байнаб даа,—гэжэ Дугар бодоно.— Энэ кукуруза тухайнь юу хэлэхэ хүн-биб?» Теэд нэгэл юумэ хэлэхэ, заал һаа үнэн сэхээ хэлэхэ хэрэгтэй. Үнэн зүрхэнһөө хэлээгүй һаань, Дулма гансата мэдэхэ, бүри муу юумэ болохо. Дулма өөрөө сэхэ һайхан абаритай хадаа худалаар хэлэһэн хүниие хэзээшье хүлисэхэгүй гэжэ тэрэ һайн мэдэнэ бшуу.

— Кукурузамнай... ургахагүйнь ха даа,— гэхэн үгэнүүдые Дугар арай гэжэ аманһаа гаргаба.

— Юун гэжэ-э?! Ургахагүй?

Дулма агшан зуура зуг татажа, суhalтайгаар аниһан нюдөөр Дугарые хараһанай һүүлдэ гараараа урмаатаһарангыар зангажархёод, эрид түргэн гэшхэлшэбэ.

— Дулма! Хөөрэлдэеыл даа...

— Хөөрэлдэхэ юумэмнай үгы.

Дугар басагые хүсөөд, гарһаань бариба.

— Таби, үбшэнтэй байна,— гэбэ Дулма.

— Намда үбшэнтэй бэшэ гэжэ һанаа гүш?

Дулма юушье дуугарангүй, буруу тээшээ харан ябана.

— Намайе тиимэ... өөрын бодолгүй гэжэ бү һаныш...

Дулмын суhalдаһан нюур харахадаа, Дугарай сэдхэл зүрхэн яншан үбдэнэ. «Иимэ һэн ха юмши!— гэжэ тэрэ бодоно.— Ондоо иимэ басаган замбуулин дэлхэй дээрэшье байхагүй. Юун гэхэн яяр тэнэг амитан гээшэ-биб? Хуу Ширабондо тохожорхёод, хашалгүйхэн ябажа ябаналби».

— Звеноһоо арсаһааа байнагүйб. Ши дэмы юумэ хэлэбэш,— гэжэ тэрэ дуугарба.

Дулма гараа мулталхые оролдоно:

— Таби гэнэм.

— Правлени ошоё,— гэжэ Дугар эрид шиидэнгээр хэлэбэ.

— Правленидэ захиралта бэшэгдэдэг ха юм. Тиигэжэ мартаа гүш, Дугар?

— Юумэ бүтээгүй хаань, мэтээс, Цыреновтэ ошоходди.

— Мэтээс гансаараашье ошожо шадахаб.

— Правлени ошоёыл даа,— гэжэ Дугар дахин дабтаба.— Нээрээшье буртаг үбһэн ехээр гаража, кукурузыемнай дарахань. Хоюулан Ширабондо ойлгуулха ааламди. Эбтэй шаазгай элеэ бариха, эрээн дээһэн шулуу отолхо гэлсэдэг ха юм.

— Шаазгайнууд шангаар шаханаад лэ, дүүрэхэ гэжэ бии,— гээдхибэ Дулма.

— Шаазгайнууд саг соогоо бүргэдүүд болохо ёһотой.

Дулма Дугар тээшэ эрьежэ, тэрэниие удаанаар хараба.

— Энэшни одоол эрэ хүнэй хөөрөөншүү болобо ха,— гэжэ залуу басаган хэлэбэ.— Теэд гарымни табиш гэнэлби.

— Тиихэдээ суг ябахамнай гү? Энэ гэнээр?

— Үшөө баабайтай хөөрэлдэхэ хэрэгтэй. Косилкадашни нэгэ хүниие нуулгаха юм бэшэ гүбди? Теэдшье мүнөө үрдихэгүйбди... Үглөө үглөөгүүр эртэхэн ябуужамди, зай гү?

Дулмада хэлэхэ юумээ олоһондоо, хэлэһэн үгэдэнь тэрэнэй этигэһэндэнь Дугар аргагүй баяртай ябана. Тэрэнэй этигэл найдабарие хэзээшье харюулха байха. Дулма тон зүб хэлэнэ хаям даа. Мүнөөшни кукуруза тухай хаанашье хөөрэлдэнэ, хамаг газетэдэ бэшэнэ. Кукурузын звеное үбһэндэ гаргахадаа Ширабон зүб юумэ хэһэн байхагүй. Морининь дохолон, холо харайхагүй, эзэниинь хүзүүгээ булга унахал байха...

Хоёрдохи бүлэг

Гурбан тээһээ хургааг ханатай, дараанса хушалтатай ехэ балагаанай хажуугаар багахан үбһэн отогууд орбойлдоно. Тала дайдаар үбһэ ногооной хоншуухан хайхан үнэр хамар сорьён хангалтана. Сэнхир хүхэ огторгойдо нэгэшье үүлэгүй. Зунай наран галдама халуунаар шарана. Сабшагдаһан мүнүүд, баалнууд дээгүүр эрбээ-